

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут

Кафедра правоохоронної діяльності

Адамович С.В.

ІСТОРІЯ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

**Методичні вказівки для здобувачів денної форми освіти
Навчально-наукового юридичного інституту
з питань підготовки семінарських занять
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Освітньо-професійна програма «Правоохоронна діяльність»

Спеціальність К9 «Правоохоронна діяльність»

Галузь знань К «Безпека та оборона»

**Івано-Франківськ
2026**

Адамович С.В. Історія судових та правоохоронних органів України: методичні вказівки для здобувачів денної форми освіти Навчально-наукового юридичного інституту з питань підготовки семінарських занять (рівень вищої освіти – перший (бакалаврський); освітня програма – «правоохоронна діяльність»). Івано-Франківськ, 2026. 20 с.

Методичні вказівки містять плани семінарських занять, списки рекомендованої літератури. Розрахований здобувачів денної форми освіти та викладачів юридичних навчальних закладів.

Схвалено на засіданні кафедри правоохоронної діяльності Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Протокол № 8 від 2 лютого 2026 р.

Рекомендовано Вченою Радою Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол № 8 від 18.03. 2026 р.

Рецензенти:

Микитин Ю.І., заслужений юрист України, професор, кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кернякевич-Танасійчук Ю.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри судочинства Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

В умовах формування правової держави в Україні важливим напрямком здобуття знань на освітній програмі «правоохоронна діяльність» є поглиблення історичних знань майбутніх фахівців щодо призначення, функцій, основних напрямів діяльності, перспектив розвитку судових та правоохоронних органів в Україні; формування національної свідомості, поваги до минулого українського народу і його правової культури.

Методичні матеріали і плани семінарських занять включені у навчально-методичні вказівки « Історія правоохоронних органів України», стануть у нагоді для комплексного викладання та формування компетентностей.

Методичні вказівки з курсу сприятимуть засвоєнню загальних компетентностей:

- розвивати знання та розуміння предметної області професійної діяльності;

- здатності зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій;

- здатності вчитися і оволодівати новими знаннями.

Крім того, формуватимуться спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи;

- здатність застосовувати норми та інститути міжнародного публічного права, а також міжнародного приватного права;

- здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів національного та міжнародного права, розуміння їх правового характеру і значення.

Також методичні вказівки сприятимуть досягненню програмних результатів навчання:

- усвідомлення функцій держави у сфері правоохоронної діяльності, способів та механізмів реалізації цих функцій;

- здатності до критичного мислення та системного аналізу правових явищ;

- здатності самостійно збирати та критично опрацьовувати і узагальнювати правову інформацію з різних джерел.

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема № 1. Судові та правоохоронні функції у часи Київської Русі

(2 год)

1. Роль князя в судових та правоохоронних функціях.
2. Князівська адміністрація і дружина.
3. Організація охорони правопорядку в громадах.
4. «Руська Правда» як джерело правоохоронних норм.
5. Загальні засади судочинства у Київській Русі. Судові процедури і докази.

Література

1. Аніщук Н.В. Інститут послухів у судовому представництві Київської Русі /Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013.- Т. 1. с. 145-147.
2. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб./ І.Й. Бойко. – Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 408 с.
3. Заруба В.М. Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі (Кінець VIII ст. – початок XIV ст.): Навчальний посібник. Київ, 2007.
4. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.
5. Історія державної служби в Україні / Авт. колектив: О.Г.Аркуша, О.В.Бойко, Є.І.Бородін, С.В.Віднянський, П.П.Гай-Нижник та інш. / Відп. ред. Т.В.Мотренко, В.А.Смолій. НАН України. Інститут історії України; Головне управління державної служби України. У 5 т. К.: "Ніка-Центр", 2009. Т.1. 544 с. // <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/188-190doc.php>
6. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.
7. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.*
8. Кобилецький М. Вплив європейських джерел права на розвиток правової системи Києво-Руської держави с. Право України. 2025. №1. С. 94-109.
9. Кудін С. Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі. Право України. 2000. № 7.
10. Кудін С. Деякі аспекти відповідальності органів місцевого самоврядування за «Руською Правдою». Право України, 2002. № 9.
11. Кульчицький В., Тищик Б., Бойко І. Галицько-Волинська держава (1199-1349) / Монографія. Львів, 2006.
12. Левчук М.В. Церковний суд у Київській Русі (історико-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 23 с.

13. Лісна І.С. Історія становлення судової влади та суб'єктний склад судового процесу в Київській Русі. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2022. № 2(44). С. 54-60.

14. Лісова К.С. Судоустрій та судочинство на території України (X–XIX ст.): історико-правовий аналіз. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 30/2021. С.128-135.

15. Падох Я. Суди і судовий процес Старої України. Нью-Йорк-Львів, 1990.

16. Ромінський Є.В. Співвідношення судових та позасудових засобів вирішення конфліктів у давньоруській правовій реальності. *Правова держава*. Вип. 23. Київ, 2012. С. 41–48.

17. Стецюк Б.Р. Функціонування судового процесу в Київській Русі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 406–407.

18. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. №4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

19. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х т. / За ред. В.Д. Гончаренка. Київ, 2003.

Запитання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте багатофункціональну роль князя у сфері охорони правопорядку.
2. Поясніть, що означав перехід від десяткової до двірцево-вотчинної системи управління.
3. Хто з князівських службовців (управителів) відповідав за виконання судових рішень, зокрема стягнення штрафів?
4. Опишіть загальні засади судового процесу в Київській Русі. Процесуальні дії: Розкрийте сутність та послідовність двох ключових процедур розшуку злочинця та майна – «зводу».
5. У чому полягала принципова відмінність між процесуальними ролями свідків «видоків» та «послухів» у давньоруському судочинстві?
6. Яку функцію у підтриманні порядку виконувала «верв» (територіальна громада)?
7. Як зміна інституту кровної помсти на грошовий штраф (віру) у «Руській Правді» сприяла зміцненню влади князя?
8. Поясніть особливість «вобчого суду» і в яких випадках він скликався.

Тема №2. Система охорони правопорядку і суди у литовсько-польський період (2 год)

1. Встановлення і розвиток правоохоронних органів у Великому князівстві Литовському.
2. Правоохоронні органи у Польщі та Речі Посполитій.

3. Судочинство у Великому князівстві Литовському до Люблінської унії (до 1569 р.)

- а) Великокнязівський суд;
- б) суд Панів-Ради (Сеймовий суд);
- в) комісарські, маршалкові суди;
- г) місцеві суди.

4. Судово-адміністративна реформа 1564-1566 рр.:

а) створення станових судів для шляхти, відокремлення суду від адміністрації;

- б) земські суди;
- в) гродські (замкові) суди;
- г) підкоморні суди;
- д) церковні суди;
- е) вотчинні (домініальні) суди;
- є) копні суди.

5. Судоустрій і судочинство у Польщі та Речі Посполитій.

5. Характеристика судового процесу та кримінального права.

Література

1. Бедрій М.М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст.: історико-правове дослідження. Львів: Галицький друкар. 2014. 264 с.

2. Бойко І.Й. Надання судового самоврядування вірменській громаді міста Львова (XIV-XVIII ст.). Вісник Академії правових наук України. Харків, 2002. № 3 (30).

3. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині в складі Польського Королівства (1349 – 1569 рр.): моногр. Л., 2009. 628 с.

4. Бойко І. Організація судів у Галичині в складі Польщі (1349-1569 рр.). Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип.43. Львів, 2006.

5. Ващук Д.П. Становлення та розвиток правової системи Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.: на прикладі Київщини й Волині. *Український історичний журнал*. 2015. № 2.

6. Журбелюк Г.В. Регулювання проблем судоустрою Статутом Великого князівства Литовського 1588 року: осучаснення досвіду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49.

7. Захарченко П.П. Інститути судової влади у Великому князівстві Литовському (XIV–XVI ст.): структура, класифікація, компетенція. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3.

8. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.

9. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.

10. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.

11. Історія державної служби України: посібник / Н.В. Єфремова, К.М. Вітман, Я.В. Шевчук. Одеса: Юридична література, 2021. 174 с.
12. Ковальова С.Г. Судоустрій і судочинство на українських землях Великого князівства Литовського. Монографія. Миколаїв: В-цтво МДГУ ім. Петра Могили. 2008. 199 с.
13. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. Львів: ПАІС. 2008. 406 с. С. 194.
14. Матвійчук М.А. Кримінально-виконавче право в працях І. Малиновського за Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2021. № 1 (23).
15. Петровський В.М. Поліцейські функції у діяльності судових чиновників за Статутами Великого князівства Литовського. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49.
16. Сердюк В. Найвищий судовий орган в українських землях за часів їх перебування у складі Литви, Польщі та Речі Посполитої (XIV – XVII ст.). *Право України*, 2006. № 3.
17. Сокальська О.В. Інститут тюремного ув'язнення на українських землях у Х–XVI ст.: історико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4.
18. Статут Великого князівства Литовського у 3-х томах. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р. – Одеса, 2002.
19. Статут Великого князівства Литовського 1588 року. К.: «Фенікс», 2008. 440 с.
20. Тищик Б.Й. Історія держави і права Середньовічної Польщі (X ст. – 1795 р.). Львів, 2003.
21. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. №4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.
22. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х т. За ред. В. Д. Гончаренка. Київ, 2003. Т. 1.
23. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2005.

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть збірник права, що трансформувався з давньоруського права у XVI ст. у Великому князівстві Литовському і мав три відомі редакції.
2. Яку роль виконувала посадова особа виж у правоохоронній системі ВКЛ?
3. Які ключові зміни в судоустрої та функціях правоохоронних органів були запроваджені судово-адміністративною реформою 1564-1566 рр.?
4. Хто такий Великий коронний маршалок і які його основні повноваження щодо охорони правопорядку та судочинства були у Речі Посполитій?

5. Який орган у містах з Магдебурзьким правом відповідав за організацію загального правопорядку та безпеку, на відміну від лави, що здійснювала суто судочинство?

6. Яка посадова особа, призначена війтом, забезпечувала явку сторін на судові засідання, провадила обшук у будинках та затримання обвинувачених?

7. Який вид суду діяв у сільській місцевості, керувався звичаями, скликався за необхідності і виконував широке коло слідчих дій?

8. Чому тюремне ув'язнення з середини XVI століття набуло поширення як покарання для шляхти і як воно сприймалося у контексті лицарської честі?

Тема №3. Правоохоронна діяльність та суди у період Запорізької Січі та Гетьманщини

(2 год)

1. Становлення і основні елементи судової системи Запорізької Січі.
2. Судова система Української гетьманської держави: становлення та характерні риси.
3. Правоохоронна діяльність у Запорізькій Січі та Гетьманській державі.

Література

1. Андрущенко Л.В., Федосов В.М. Запорізька Січ як український феномен. Київ, 1995. 173 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / редколегія Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорілко, І.Б. Усенко ... [та ін.] Т. 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. - Київ : Юридична книга, 2003. 584 с.
3. Гамбург Л.С. Козацькі суди та порядок розгляду справ у судово-адміністративних органах Гетьманщини. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ, 2007. Т. 4. С. 427–429.
4. Гуржій О.І. Право в українській козацькій державі (друга половина XVII–XVIII ст.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 1994. 48 с.
5. Заяць А. Війти у волинських містах XVI – першої половини XVII століття. Український археографічний щорічник. Київ, 2018, Т. 24/25.
6. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.
7. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.
8. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.
9. Єднак В.М. Історичний розвиток реформування системи правоохоронних органів в Україні (з давніх часів до утворення СРСР). Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3.

10. Історія українського козацтва: нариси: У 2-х т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. Т. 2. 723 с.
11. Історія українського права: посіб. / І.А. Безклубий, І.С. Гриценко, О.О. Шевченко та ін.; за ред. І.А. Безклубого. Київ: Грамота, 2010. 336 с.
12. Макаренко О.В. Злочини і покарання в праві Української Гетьманської держави 1648– 1657 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2011. 20 с.
13. Мартянова С. М. Правовий статус суддів Війська Запорозького козацько-гетьманської доби. Дисертація на здоб. ступ. канд. юрид. наук, Львів, 2011. 208 арк.
14. Мельник М.О. Судова реформа гетьмана К. Розумовського наприкінці XVIII ст. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. 2014. Вип. 7.
15. Ніколаєнко Т.Б. Особливості кримінальної відповідальності козаків і військової старшини за звичаєвим правом Запорозької Січі середини XVI – середини XVII ст. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2(2).
16. Паньонко І.М. Апарат управління Запорізької Січі (середина XVI ст. – 1775 р.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2000. 18 с.
17. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / відп. ред. Академік НАН України Ю.С. Шемшученко; упорядник та авт. нарису К.А. Вислобоков. Київ, 1997. 548 с.
18. Присташ Л.Т. Апарат управління та судівництво за гетьманування Богдана Хмельницького. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип 39.
19. Путро О.І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): Монографія: в 2-х частинах. Ч. I. Київ, 2008. 240 с.
20. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 504 с.
21. Тараненко М.Г., Тараненко М.М. Правовідносини, судоустрій, злочини, та покарання на Запорозькій Січі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*. Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3/4 (35/36). 2017.
22. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. №4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.
23. Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV–середина XVII ст. Київ, 2000. 300 с.
24. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. Т. 1. / редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ: Наук. думка, 1990–1991. 592 с.

25. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / пер. з рос. І.І. Сварника: у 3-х т. Т. 2. Львів: Світ, 1991. 392 с.

Запитання для самоперевірки:

1. На чому ґрунтувалося судочинство Запорозької Січі та які основні джерела права використовували козаки?
2. Яка виборна особа в Запорозькій Січі мала виключне право остаточно затверджувати судові вироки у тяжких справах?
3. Які органи входили до системи козацьких судів і які функції виконував паланковий суд?
4. Хто такі «старики» в контексті козацького судочинства та яку роль вони відігравали під час розгляду справ?
5. Який злочин вважався найтяжчим серед запорожців і яке специфічне покарання за нього передбачалося?
6. Які основні принципи здійснення судової влади існували в Запорозькій Січі?
7. Які обов'язки щодо правоохоронної та судової діяльності покладалися на військового осавула та військового довбиша?
8. У чому полягала особливість виконання смертних вироків на Січі за відсутності штатного ката?
9. Які види покарань, окрім смертної кари, застосовувалися до злочинців, і в чому полягала мета цих покарань?
10. Як поєднувалася судова та військово-адміністративна влада в козацькій республіці?

Тема №4. Судові і правоохоронні органи на території України у складі Російської, Австрійської та Австро-Угорської імперій кінця XVIII – початку XX століть

(2 год)

1. Імплементация судових і правоохоронних структур Української гетьманської держави у правову систему Російської імперії (кінець XVIII ст. – початок XIX ст.).

2. Судова реформа в Російській імперії 1864 р. та особливості її проведення в Україні.

3. Розвиток системи правоохоронних органів в українських губерніях Російської імперії у другій половині XIX – початку XX століть.

4. Характерні риси судової і правоохоронної систем в українських землях Австрійської та Австро-Угорської імперій.

Література

1. Бойко І.Й. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918): навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 312 с.

2. Бандурка О.М., Греченко В.А., Ярмиш О.Н. *Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок ХУІІІ ст. – 1917 р.)*: Харків: Золота миля, 2012. 616 с.

3. Бармак М.В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (XVIII–XIX ст.). Тернопіль: Видавництво Астон, 2016. 392 с.
4. Биркович О. Особливості впровадження судової реформи 1864 р. на Наддніпрянщині. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32), vol. 1.
5. Гриб Н.П. Австрійська конституція 1849 р.: особливості її прийняття, структура та основні положення. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4.
6. Закревський А.Є. Утворення органів поліції у Галичині в складі Австрії (1772–1867 рр.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (1).
7. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.
8. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.
9. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.
10. Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830. Київ: Основи, 1996. 317 с.
11. Павелко В.О. Судова система на українських землях в складі Російської імперії за судовою реформою 1864 року. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 46.
12. Петrenchенко І. Адміністративно-територіальні перетворення останньої чверті XVIII – початку XIX ст. на теренах Північного Лівобережжя. *Сіверянський літопис*. 2015. № 5 (125).
13. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. Усенка І.Б. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 506 с.
14. Сухонос В.В. Прокуратура у державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 р. Суми: Університетська книга. 2012. 104 с.
15. Ухач В. З. Жандармерія – політична поліція Російської імперії в XIX поч. XX ст.: організаційно-правові аспекти становлення та діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 2 (26). С. 28-35.
16. Ухач В. З. Жандармерія в імперії Габсбургів: нормативно-правове забезпечення, організаційна структура, діяльність. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 3 (27). С. 52-56.
17. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. №4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.
18. Холод Ю.А. Органи загальної поліції в Україні у кінці XIX – на початку XX століть. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37).

19. Чисніков В.М. Сисна поліція в Україні за часів Російської імперії (1880–1917 рр.): історико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 528 с.

20. Фельцан І.Ю. Становлення інституту адвокатури на території Закарпаття у XIX – першій половині XX ст.: історико-правовий та порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19.

Запитання для самоперевірки:

1. Яким чином «Жалувана грамота дворянству» 1785 року змінила правовий статус української козацької старшини та систему судів, у яких вони мали судитися?

2. Охарактеризуйте діяльність «совісних судів» та «головних розправ»: які специфічні функції вони виконували в імперській системі кінця XVIII ст.?

3. Назвіть та поясніть 4 основні принципи судової реформи 1864 року. Чому вони вважалися прогресивними на той час?

4. Чим мирова юстиція відрізнялася від системи загальних судів (окружних судів та судових палат)?

5. У чому полягали особливості запровадження судової реформи на Правобережній Україні та чим вони були зумовлені?

6. Яку роль відігравав інститут присяжних засідателів і хто не мав права брати участь у судових засіданнях як присяжний?

7. Опишіть структуру та завдання Третього відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії. Чому цей орган називали «вищою поліцією»?

8. Як змінилася роль прокуратури після реформи 1864 року: від «ока государственного» до сторони в судовому процесі?

9. Які особливості мала система жандармерії в Австро-Угорській імперії порівняно з російською моделлю?

Тема 5. Розбудова системи правоохоронних та судових органів за доби відродження національної державності на Наддніпрянщині (1917–1921 рр.)

(4 год)

1. Формування національної судової та правоохоронної систем у період Української Центральної Ради.

2. Судова та правоохоронна системи в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського.

3. Особливості правоохоронної діяльності, судоустрою та судочинства за часів Директорії.

Література

1. Адамович С. Михайло Павлович Чубинський – державотворець Української революції 1917 – 1921 рр.: між українською ідентичністю і російською індоктринацією. Політика у справі боротьби зі злочинністю: стан

та перспективи: колективна монографія / за заг. ред. проф. П.Л.Фріса. К.: Ваіте, 2025. С.28-35.

2. Довбня В.А., Дурнов Є.С., Калюк О.М. Органи внутрішніх справ УНР часів Української Центральної Ради: організаційно-правові засади діяльності: монографія / за заг. ред. проф. О.М. Джузи. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2008. 144 с.

3. Дурнов Є.С. Організаційно-правові засади діяльності міліції УНР у період Центральної Ради та Директорії (1917–1921 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2010. 22 с.

4. Захарченко П., Мірошніченко М. Політико-правові засади формування національної політики Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (1918 р.): до 100-річчя її утворення. *Право України*. 2018. № 6.

5. Землянська В.В. Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.

6. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.

7. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.

8. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.

9. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. Посібник. К.: Либідь, 1997. 208 с.

10. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 504 с.

11. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т* Київ, 1997. Т. 1: 1917-1925. [Б. м.] : [б.в.], 1997. 499 с; Т. 2 : 1926 - 1945. [Б. м.] : [б.в.], 1999. 407 с; Т. 3 : (1946-1990). [Б. м.] : [б.в.], 2000. 614 с.

12. Романюк Я., Іванченко І. Іменем України: становлення судової влади у період Української революції 1917–1921 рр. *Право України*. 2017. № 3.

13. Сідак В.С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): монографія. Київ: Альтернативи, 1998. 320 с.

14. Тимощук О.В. Охоронний апарат Української держави (квітень-грудень 1918 р.): історико-правове дослідження. Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. д.ю.н. Одеса. 2000. 39 с.

15. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. No4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

16. Чайковський А.С. Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 704 с.

17. Шинкарук Я.І. Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки доби Директорії: організаційно-правові засади діяльності (листопад 1918–1921 рр.): монографія. Київ: Атіка, 2007. 224 с.

18. Щербатюк В.М. Вільне козацтво – добровільна громадська міліційна організація в Україні 1917–1921 рр. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2.

Запитання для самоперевірки:

1. Яке значення для розвитку національної правової системи мав Український правничий з'їзд у червні 1917 року?

2. Чому Тимчасовий уряд Росії у серпні 1917 року виступав проти створення окремого Секретарства судових справ в Україні?

3. Які основні департаменти та підрозділи входили до структури Генерального секретарства судових справ і які завдання вони виконували?

4. Проаналізуйте зміст III Універсалу УЦР у контексті реформування судівництва. Який головний принцип проголошувався щодо діяльності судів?

5. Яким чином Міністерство судових справ стимулювало українізацію судівництва на місцях у березні 1918 року?

6. У чому полягала особливість формування персонального складу Генерального та апеляційних судів УНР згідно із законом від 23 грудня 1917 року?

7. Які тимчасові заходи вжила УЦР для подолання «колапсу» місцевих судів у березні 1918 року, спричиненого воєнними діями?

8. Порівняйте підсудність Військово-революційних та Військових судів УНР. Хто підлягав їхній юрисдикції та за які злочини?

9. Охарактеризуйте роль Особливого Комітету з охорони революції, створеного у серпні 1917 року. Проти якої загрози він був спрямований?

10. Як «Тимчасове положення про міліцію» 1917 року визначало порядок призначення керівників місцевої міліції та її підпорядкування? Які зміни відбулися в системі найвищих судових інституцій після приходу до влади П. Скоропадського?

11. У чому полягала особливість формування Державної варти за часів Гетьманату? Які структури вона об'єднала?

12. Які кваліфікаційні вимоги (цензи) ставилися до кандидатів на посади суддів Державного Сенату?

13. Чим діяльність «надзвичайних судів» (військово-польових) за Гетьманату відрізнялася від звичайного судочинства?

14. Як Директорія УНР вирішила питання правонаступництва у судовій системі після скасування гетьманських установ?

15. У чому полягала мета створення «Народної самоохорони» згідно з наказом від 11 червня 1919 року?

16. Які функції виконував «Корпус Державної Жандармерії Безпеченства», створений у 1920 році?

17. Охарактеризуйте діяльність Коша охорони республіканського ладу. Які специфічні завдання він мав виконувати в умовах війни?

Тема 6. Судова та правоохоронна система ЗУНР

(2 год)

1. Політико-правові умови формування державного апарату ЗУНР після розпаду Австро-Угорщини.
2. Формування судової системи ЗУНР.
3. Правоохоронні органи ЗУНР.
4. Специфіка правоохоронної діяльності в умовах війни.

Література

1. Бойко І. Західноукраїнська Народна Республіка та її місце в історії національного державотворення (до 100-річчя проголошення). *Право України*. 2018. № 10.

2. Горуйко Х.П. Система судочинства Західно-Української Народної Республіки. Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук, Львів, 2014. 202 арк.

3. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.

4. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.

5. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.

6. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. Посібник. К.: Либідь, 1997. 208 с.

7. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т* Київ, 1997. Т. 1: 1917-1925. [Б. м.] : [б.в.], 1997. 499 с; Т. 2 : 1926 - 1945. [Б. м.] : [б.в.], 1999. 407 с; Т. 3 : (1946-1990). [Б. м.] : [б.в.], 2000. 614 с.

8. Сідак В.С. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): монографія. Київ: Альтернативи, 1998. 320 с.

9. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 504 с.

10. Тищик Б. Державний устрій та законотворча діяльність Західноукраїнської Народної Республіки. *Право України*. 2017. № 3.

11. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. No4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

12. Чайковський А.С. Айсберг. З історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 704 с.

Запитання для самоперевірки:

1. Яким чином влада ЗУНР забезпечила безперервність судочинства в перші дні після проголошення республіки?

2. Які умови висувалися до колишніх австрійських суддів, щоб вони могли продовжити роботу в органах юстиції ЗУНР?

3. Опишіть запропоновану модель участі населення у формуванні суддівського корпусу та поясніть систему національних квот для суддів.

4. Як саме відбулося розмежування компетенції між повітовими та окружними судами в цивільних справах згідно із законодавством 1919 року?

5. Чим була зумовлена необхідність створення «Окремих судових Сенатів» і які функції вони виконували в системі правосуддя?

6. Які демократичні принципи були задекларовані в судочинстві ЗУНР та як вирішувалося мовне питання в регіонах компактного проживання нацменшин?

7. Охарактеризуйте систему військової юстиції ЗУНР?

8. Порівняйте статус та ефективність Народної міліції та Державної жандармерії.

9. Яким було підпорядкування Державної жандармерії та як змінювалася її роль після встановлення диктатури в червні 1919 року?

10. У чому полягали особливості формування органів прокуратури в ЗУНР та чому створення «Вищої державної прокуратури» не було завершене?

Тема 7. Правоохоронні та судові органи за совєтської доби

(2 год)

1. Формування судової системи радянської України. Судоустрій УСРР (УРСР) 1920–1940-х років.

2. Створення радянської правоохоронної системи.

3. Судоустрій УРСР у другій половині 1940-х – наприкінці 1980-х років.

4. Правоохоронна система в УРСР у другій половині 1940-х – наприкінці 1980-х років.

Література

1. Адамович С.В. Злочинні наслідки зловживання алкоголем працівниками правоохоронних органів у західних областях УРСР після Другої світової війни. *Тверезість – умова збереження та розвитку народу України: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 15 грудня 2017 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2017. С.5-10.*

2. Адамович С. Нереабілітована пам'ять. Ч.2. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2020. 136 с.
3. Адамович С.В., Шинкарук Я.І., Федорчук О.В. Правопорушення працівників карально-репресивних органів СРСР в Станіславській області в 1944-1953 рр. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст] : Збірник наукових статей. Випуск 65. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. С.4.1-4.17.
4. Білас І. Г. *Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз*: У 2 кн. Кн.1. Київ: Либідь. Військо України, 1994. 432 с.; Кн.2. 688 с.
5. Боковня В.М. Суд і юстиція УРСР у 1953–1964 рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7.
6. Греченко В.А. Боротьба проти бандитизму в Україні в перші повоєнні роки (1945–1946 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2019. Вип. 29.
7. Гринюк В.О. Суд радянської доби. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2(6) URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12hvosrd.pdf>
8. Губар С.В. Кримінальна юстиція в Україні. 1927–1939 роки: Монографія. Київ: «Хай-Тек Прес», 2009. 352 с.
9. Дорощук Н., Войцех Є. Боротьба з бандитизмом в Українській РСР у повоєнні роки (1945–1953 рр). *Актуальні проблеми кримінального права*. Матеріали XI Всеукраїнської науково- теоретичної конференції, присвяченої пам'яті професора П.П. Михайленка. Київ, 2020.
10. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.
11. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.
12. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.
13. Калашник М.В. Міліція України в період хрущовської «відлиги». *Форум права*. 2011. № 3.
14. Кульгавець Х. Ю. Діяльність органів внутрішніх справ у західних областях Української РСР проти українського збройного підпілля в 1944–1950 рр.: історико-правове дослідження. Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук, Львів, 2012. 225 арк.
15. Кульгавець Х.Ю. Система і функції радянських каральних органів РСФРР та УСРР у період їх формування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2.

16. Михайленко П., Довбня В. Міліція України в останні роки існування Радянського Союзу та перші роки незалежності України (1990–1992 pp.)

URL:https://vizudai.ucoz.ru/index/milicija_ukrajini_v_ostanni_roki_isnuvannja_ra_djanskogo_sojuzu_ta_pershi_roki_nezalezhnosti_ukrajini_1990/0-28

17. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т* Київ, 1997. Т. 1: 1917-1925. [Б. м.] : [б.в.], 1997. 499 с; Т. 2 : 1926 - 1945. [Б. м.] : [б.в.], 1999. 407 с; Т. 3 : (1946-1990). [Б. м.] : [б.в.], 2000. 614 с.

18. Міхеєва О. К. Становлення та функціонування правоохоронних органів УСРР (1921 – 1928 pp.): історичні аспекти. Монографія. Донецьк, 2011. 456 с.

19. Сердюк В.В. Верховний Суд України: Витоки, сучасність, перспективи: Монографія. Київ: Істина, 2008. 304 с

20. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 504 с.

21. Сусло Д.С. Історія суду Радянської України (1917–1967). Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1968. 229 с.

22. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. №4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

23. Шевченко А.Є. Нормативно-правове забезпечення функціонування органів державної безпеки УРСР 1939–1945 pp. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2014. № 1.

Запитання для самоперевірки:

1. Яким був зміст постанови «Про введення народного суду на Україні» від 4 січня 1918 року щодо старої судової системи?

2. Охарактеризуйте повноваження та функції Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВНК/ВУЧК). Чому її вважають репресивним, а не суто судовим органом?

3. Які дві самостійні судові системи були створені згідно з «Тимчасовим Положенням про народні суди і революційні трибунали» 1919 року?

4. Як змінився підхід до правового регулювання після переходу до Нової економічної політики (НЕП) і який новий принцип замінив «революційну доцільність»?

5. Які зміни відбулися в системі судустрою УСРР у зв'язку з переходом на триступеневу систему управління у 1925 році?

6. Які демократичні принципи були задекларовані в Законі про судустрій СРСР 1938 року і чому вони вважалися декларативними? Якими були перші кроки радянської влади щодо ліквідації старої поліції та створення «народної міліції» на початку 1918 року?

7. Розкрийте роль Робітничо-селянської міліції (РСМ) у 1920-х роках: які основні функції вона виконувала та кому підпорядковувалася?
8. У чому полягала специфіка діяльності ДПУ (Державного політичного управління) та які надзвичайні повноваження воно мало порівняно зі звичайною міліцією?
9. Які зміни в управлінні правоохоронними органами відбулися після створення загальносоюзного НКВС у 1934 році?
10. Охарактеризуйте реформування правоохоронної системи у період «хрущовської відлиги»?
11. Яку роль у системі правоохоронних органів відігравали добровільні народні дружини (ДНД)?
12. Яке історичне значення мало ухвалення Закону «Про міліцію» 20 грудня 1990 року для формування незалежної правоохоронної системи України?

Тема 8. Правоохоронні та судові органи України в часи незалежності (2 год)

1. Становище судових і правоохоронних органів України наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття.
2. Основні етапи реформування правоохоронної системи.
3. Основні етапи реформування судової системи.

Література

1. Бандурка А. Основи управління в органах внутрішніх справ України. Харків: Основа. 1996. 400 с.
2. Басай В.Д. Судові та правоохоронні органи України. Коломия: Вік, 2001. 632 с.
3. Бобров Ю. проблеми становлення та розвитку системи військових судів в Україні. Харків: Право, 2025. 320 с.
4. Жернаков М., Ковальська О. Крок вліво, крок назад: шість ударів по реформі правосуддя. URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/krok-vlivo-krok-nazad-shist-udariv-po-reformi-pravosuddja.html>
5. Закон України «Про державне бюро розслідувань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>
6. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>
7. Закон України «Про Національну поліцію України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
8. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20220615#Text>
9. Закон України «Про прокуратуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
10. Закон України «Про службу безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>
11. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

12. Зозуля Є.В. Криміногенна ситуація в Україні періоду становлення та розвитку незалежної держави. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 1.
13. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. К. : МАУП, 2007. 552 с.
14. Історія правоохоронних органів України : Підручник / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 232 с.
15. *Історія судових і правоохоронних органів України. Курс лекцій* / В. М. Щербатюк, Є. С. Дурнов, О. В. Шкуратенко [та ін.]. Київ: Видавництво «Фенікс», 2022. 280 с.
16. Касюта М. Правове регулювання представницької функції прокуратури. *Право України*. 1997. № 12.
17. Михайленко П., Довбня В. Міліція України в останні роки існування Радянського Союзу та перші роки незалежності України (1990–1992 рр.) URL:https://vizudai.ucoz.ru/index/milicija_ukrajini_v_ostanni_roki_isnuvannja_ra_djanskogo_sojuzu_ta_pershi_roki_nezalezhnosti_ukrajini_1990/0-28
18. Михайленко П. П., Кондратьєв Я. Ю. *Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3 т* Київ, 1997. Т. 1: 1917-1925. [Б. м.] : [б.в.], 1997. 499 с; Т. 2 : 1926 - 1945. [Б. м.] : [б.в.], 1999. 407 с; Т. 3 : (1946-1990). [Б. м.] : [б.в.], 2000. 614 с.
19. Молдован В. Правоохоронні органи України: опорні конспекти. Київ: Юмана, 1998. 160 с.
20. Поліцейська (адміністративна) діяльність: навч. посіб. / О.В. Джафарова, С.О. Шатрава та ін.; за заг. ред. О.І. Безпалової. Харків: ХНУВС. 2020. 396 с.
21. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / за ред. І.Б. Усенка. Київ: Вид-во «Наукова думка», 2014. 504 с.
22. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. / В.М. Безчастний, В.В. Пашутін, Б.В. Габін та ін.; за ред В.М. Безчастного. Київ: Знання. 2007. 286 с.
23. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. No4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

Запитання для самоперевірки:

1. Які основні проблеми характеризували діяльність правоохоронних органів України наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття?
2. У чому полягає різниця між функціями радянської міліції (згідно із Законом 1990 року) та сучасної Національної поліції України?
3. Яка структура судів діє в Україні після судової реформи 2016 року та які спеціалізовані суди було створено?
4. Які основні функції покладено на Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) згідно із законодавством?

5. Які три види злочинів підслідні Державному бюро розслідувань (ДБР)?
6. Чому Громадська рада міжнародних експертів (ГРМЕ) є важливою для забезпечення незалежності судової системи?
7. Які виклики стоять перед Конституційним судом України на сучасному етапі?